

МАНИПУЛАЦИЈА ВЕРСКИМ ОСЕЋАЊИМА КАО ДЕТЕРМИНАНТА ДРУШТВЕНИХ СУКОБА – СТУДИЈА СЛУЧАЈА НИГЕРИЈЕ

Немања Стевановић*

Достављен: 10. 11. 2021.

Језик рада: Српски

Кориговано: 09. 12. 2021. и 07. 02. 2022.

Тип рада: Прегледни рад

Прихваћен: 07. 03. 2022.

DOI број: 10.5937/vojdelo2201016S

Посматрано кроз историју религија је имала улогу да превазилази друштвене конфликте и промовише мир међу супротстављеним странама. Међутим, неретко је умела да се трансформише у улогу посредног или непосредног узрока неког облика насиља. Стога, предмет истраживања овог рада јесте корелација друштвених сукоба и верских детерминанти као њихових узрока, међу којима посебно место заузима манипулација верским осећањима. Централну тему рада представља манипулација верским осећањима, односно методе и технике које ови субјекти користе како би врбовали и регрутовали нове војнике религиозности, с крајњим циљем да оружаним путем остваре надмоћ у односу на супротстављену страну, у овом случају религију. Сходно томе, анализирани су такви односи у Савезној Републици Нигерији, у којој, поред хришћанства и ислама, као две доминантне религије, постоји још неколико локалних религија које се заједно, деценијама уназад, налазе у отвореном сукобу за превласт. С тим у вези, сагледавање историјског контекста ове врсте сукоба на територији Нигерије требало би да укаже на основне мотиве који се налазе у њиховој позадини, циљевима који се на тај начин желе постићи, као и да одговори на питање да ли се верници, који би, према постулатима обе религије, увек требало да буду на путу мира, заправо злоупотребљавају кроз индивидуалну или системску манипулацију.

Кључне речи: *друштвени сукоби, верски сукоби, религија, манипулација, Нигерија*

---

* Факултет безбедности, Универзитет у Београду, Београд, Република Србија,
nemanjastevanovic04@gmail.com

Увод

Друштвени сукоби, који у појединим срединама могу бити таквог интензитета и таквих последица да представљају највећу претњу националној безбедности, настају као последица деловања многобројних фактора, од којих су најзначајнији они политичке, економско-социјалне, етничке, али и верске природе. Чак и данас, након векова у којима је улога религије у друштву варирала од круцијалне до маргиналне, у епохи којом као еклатантно обележје доминирају информационо-комуникационе технологије, многа друштва користе теолошку мисао за изградњу новог система вредности. У таквим ситуацијама, у намери да икажу своју религиозност и докажу своју припадност одређеној верској заједници, неки чланови друштва практикују екстремизам као средство помоћу којег ће најфикасније послати жељену поруку. Онога тренутка када употреба насиља постане главни начин комуникације унутар одређеног друштва, природни одговор осталих актера такве заједнице јесте повратна реакција, која често подразумева исте или сличне методе. Такође, и репресивни апарат државе може се активирати у таквим ситуацијама, уколико је то потребно и оправдано, како би се заштитиле виталне вредности државе и животи и здравље њених грађана. Таква ситуација доводи до друштвено-политичке нестабилности, а сваки даљи и најмањи инцидент може допринети потпуном унутар друштвеном немиру.

Када је реч о верским групама, или појединцима који мотивисани верским факторима предузимају акте насиља ради слања своје поруке или постизања личног или општег циља, проблем је у чињеници да такви акти углавном мобилишу све или већину припадника исте верске заједнице, па се врло брзо претворе у дуготрајне, оружане и масовне побуне. Управо таква способност – да за релативно кратко време мобилише изразито масовне групе, јесте оно што верски мотивисане деструктивне групе ставља у положај да буду злоупотребљене за постизање одређеног политичког или другог циља, употребом абнормалне количине насиља. Такву злоупотребу, коју могу вршити различити актери, од унутрашњих носилаца власти до иностраних интересних група или појединаца, такође је могуће извести на неколико начина, међу којима се манипулација осећањима самих верника јавља као најопаснија, и по интензитету сукоба и по последицама до којих доводи. Знајући да вешто манипулисање емоцијама исказује потенцијал да створи најоданије војнике религиозности, они субјекти који у друштву виде одређену могућност за остваривање личних или државних политичких аспирација свесно користе ову чињеницу како би тако придобијену наклоност одређене верске групе ставили у службу своје борбе.

Данас, безмало тридесет година након краја хладног рата, док се афричке земље непрестано налазе у процесу демократизације, упркос свим очекивањима, у многим деловима света уочава се тенденција пораста верског екстремизма, прецизније друштвених сукоба, у чијој се основи налази одређени верски мотив. С обзиром на то да има много примера у којима се питање религије, као

последица њене политизације, појављује у улози узрока друштвених сукоба, и сама одлука да се одређене методе манипулације те врсте уоче на конкретном примеру намеће се као логично решење.

Верски сукоби

Безбедносни изазови, ризици и претње с којима се савремени свет суочава, чини се, једноставним освртом на историјски контекст, никада нису били тако разноврсни да их је тешко чак и препознати, а не и развити ефикасне превентивне механизме. Рапидни развој информационо-комуникационих система, као специфична карактеристика XXI века, само је додатно погодовао развоју нових могућих облика угрожавања виталних вредности државе и друштва, али без елиминације оних који су претходно представљали безбедносне изазове. Међу њима, с обзиром на интензитет и последице, издвојили су се сукоби у име вере, које је, поред осталих, Семјуел Хантингтон препознао као сукобе будућности у периоду након хладног рата. Данас, двадесетак година од Хантингтонове тезе да ће сукоби између цивилизација заокупирати бојно поље, те да је највећа претња човечанству исламистички екстремизам, његове речи добијају на потврди, поготово ако се узму у обзир и свеprisутни примери терористичких аката мотивисани управо радикалним исламистичким ставовима. Али, далеко од тога да су сукоби узроковани религијским мотивима аутентична карактеристика данашњице већ, напротив, представљају појаву која је стара колико и саме религије, а због својих карактеристичних својстава били су и предмет многобројних радова. Религија се, сматрају поједини аутори, одувек користи за мобилизацију верника, рачунајући на то да би то могао бити пут ка формирању енормно масовних група које се даље обучавају за употребу апсолутно свих расположивих средстава ради постизања одређених циљева, у већини случајева оних политичке природе.¹ Додатну опасност, бар када је реч о учесницима у сукобу који су регрутовани на претходно описани начин и над којима је константном манипулацијом извршена индоктринација идеје о угрожености верске заједнице и њихове улоге војника религиозности да је спасу, јесте, тврди Паскал, што „људи зло никада не чине тако потпуно и радосно као онда када то раде из верског убеђења“². На правцу схватања деструктивног потенцијала који исказује религија, односно погрешна перцепција религиозности, налази се и Емил Диркем (*Emile Durkheim*) који сматра да религију треба посматрати искључиво као друштвени појаву, односно да она не поседује било какве одлике метафизичког.³ За Диркема друштво је објективна стварност онога што у монотеистичким

¹ Драган Симеуновић, Политичко насиље, Радничка штампа, Београд, 2009, стр. 198.

² Блез Паскал, Мисли, БИГЗ, Београд, 1991, стр. 41.

³ Емил Диркем, Елементарни облици религијског живота, Хрватско социолошко друштво, Загреб, 2008, стр. 112.

религијама називамо Бог, а с обзиром на то да, како он наводи, религија нема онтолошко и сазнајно упориште, онда врло лако отвара пут екстремном релативизму који узрокује извесну поларизацију унутар једног друштва.⁴ Поларизација друштва јесте фактор који повећава склоност одређене заједнице да своје противуречности решава посредством неког од многобројних облика сукоба. Насупрот томе, идеју да се фанатична заслепљеност самоконструисаним системом веровања, у овом случају верске природе, налази у основи неког сукоба, категорички одбацује Хана Арент (*Hannah Arendt*), која своје ставове сублимира у термину – баналност зла. Под овом синтагмом Арентова заступа став да највећа зла у историји нису починили фанатици и социопате, већ обични људи који су беспоговорно прихватили тумачење државе да су акције у којима учествују потпуно нормалне.⁵ Истина је, бар када је реч о верски мотивисаним сукобима, негде на средини. Наиме, већина зла изазваног овим мотивима јесу починили верски фанатици, верујући да тиме чине исправну ствар, али, истовремено, њихови злочини јесу били и последица тумачења њихове државе или неког другог политичког ентитета да је то једини исправни пут ка остварењу постављеног циља.

Верски ратови, или ратови мотивисани факторима који укључују и неко верско питање, представљају доминантну појаву у извесним епохама у прошлости. Такво стање одржало се све до краја XVII века када су их заменили ратови који су се водили из националних и идеолошких разлога.⁶ Међутим, неколико векова касније, на истеку XX и почетку XXI века, под утицајем одређених фактора долази до нове трансформације, па се свет данас поново суочава са ризиком од екстремних и масовних сукоба у име вере.⁷ Међу ауторима који анализирају улогу религије у XXI веку постоји консензус око фактора који су погодовали овој транзицији и који су религијске односе поново лансирани на главну позорницу светских дешавања. Један од њих јесте и Милован Суботић који наводи да је повратак религије у епицентар светских дешавања последица деловања следећих фактора: 1) јачање фундаменталистичких тенденција у светским религијама; 2) улога хришћанских цркава у радикалним променама које су се збиле у неким централно-источним земљама (пре свега у Пољској); 3) успон екуменских процеса у свету током 80-их година.⁸

На основу историјских података, као један од најчешћих узрока због којих је дошло до сукобљавања одређених верских групација, препознаје се и тежња

⁴ Муамер Халиловић, Критички осврт на Диркемов редуccionистички поглед на религију, Ком: часопис за религијске науке, вол. 4, бр. 2, 2015, стр. 59.

⁵ Хана Арент, Извори тоталитаризма, Феминистичка издавачка кућа 94, Београд, 1999, стр. 16.

⁶ David McCrone, *The Sociology of Nationalism*. Routledge, London, 1998, p. 22.

⁷ Марко Крстић, Верски фундиран тероризам – религија као иницијатор насиља, Војно дело, вол. 69, бр. 5, 2017, стр. 420.

⁸ Милован Суботић, Религија и рат – повратак отписаног? Међународни проблеми, вол. 71, бр. 4, 2019, стр. 483.

за бољим економским и социјалним статусом. Односно, може се видети да су одређене групе овог карактера злоупотребљене из поменутих разлога како би се постигли циљеви који су били економско-социјалне природе.⁹ Историја нас учи да сукоби у име религије могу настати на основу бројних фактора, али је, пре свега, важно истаћи да се они превасходно развијају у вишенационалним, високо конфликтним и заосталим друштвима. Углавном, у теорији се, као главни узроци верских сукоба, најчешће наводе:

– „*дубоке друштвене кризе* (слом вредносног система, аномија, социјално незнање и бесперспективност највећег дела становништва);

– *политизација религије и манипулација верским осећањима* (од стране клера, када клерикално крило унутар неке верске институције формира политичке партије или покрете са политичким циљевима; или од стране државе и политичких субјеката било у смислу наметања верницима одређених политичких убеђења или арбитража у вези са верским питањима);

– *прожимање верског и националног комплекса* (спој национализма, национал-шовинизма и верског фанатизма, као последица стварне или привидне коалиције верске и националистичке етно-елите у циљу освајања власти или значајних политичких позиција у једној држави);

– *постојање недемократског, ауторитарног и тоталитарног политичког режима* и система власти која ствара неравноправност у друштвеном положају припадника појединих религија, вероисповести и конфесија”.¹⁰

Нигерија – манипулација верским осећањима ради стицања надмоћи у сукобу монотеистичких религија

Смештена у западном делу афричког континента, састављена од 36 држава и територије главног града Абуџе, некада локација бројних краљевстава и племенских држава, Савезна Република Нигерија данас је најмногољуднија држава Африке чија је економија једна од најбрже растућих у свету. Због изузетне етничке и религијске хетерогености одувек је била простор на којем су се одвијали екстремно радикални унутар државни сукоби. Нешто више од 180 милиона становника који насељавају Нигерију груписано је у више од 500 етничких заједница и строго поларизовано на хришћане и муслимане. Хришћанско становништво (нешто мање од 50% укупне популације) смештено је у јужном делу ове државе и многи аутори који су се бавили темом верских сукоба на овом просто-

⁹ Jan Willem Honing, „New Conflicts: Risks and Challenges”. -In: Heinz Gartner, Adrian Hyde-Price, Eric Reiter (eds), Europe's New Security Challenges, Lynne Reinner Publishers, London, 2004.

¹⁰ Младен Бајагић и Срђан Милашиновић, Верски сукоби као савремена претња безбедности, Наука, безбедност, полиција, вол. 11, бр. 3, 2006, стр. 91-92.

ру слажу се да међу њима влада већи степен толеранције према супротним верским и етничким групама.¹¹ С друге стране, муслимани (њих нешто више од 50%) насељавају северне делове државе и немају толеранцију према другим етничким и верским групама, због чега се и велика већина сукоба одвија управо у овом делу Нигерије.¹²

У нигеријској националној политици, хришћанске стрепње због муслиманске доминације над националним политичким простором и пратећи страх да ће политички доминантни муслимани искористити своје привилеговане позиције за исламизацију националних институција и наметање исламског шеријатског закона немуслиманима датирају још из колонијалних времена. Муслимани, посебно они из северне Нигерије, покушали су да се одбране од онога што сматрају необузданом вестернизацијом и спорадично су тражили уточиште у парохијским верским реформама.¹³ Колонијализам није проузроковао специфичне услове и идентитетске кризе који су створили тензије и сукобе између хришћана и муслимана, али их је погоршао. Британска колонијална политика индиректне владавине, по систему „подели и владај”, који је захтевао оштру етно-верску диференцијацију међу Нигеријцима, учинила је религију и етничку припадност еклатантним обележјима идентитета и гурнула политику искључивања идентитета у политичку арену. Као резултат тога, мањинске етничке групе у северној Нигерији, углавном хришћани, дефинисале су се, и још увек се дефинишу, против муслиманске већине, поготово у области која носи назив Средњи појас, која је обично место за „немуслимане”. Откако је колонијација основа за употребу идентитетске политике, као средства за приступ политичким и економским ресурсима, верске разлике су погоршале политичке кризе и биле су умешане у велике националне сукобе као што је нигеријски грађански рат (1967–1970), у којем је бијафрански сепаратистички покрет, који су иницирали претежно хришћани из народа Игбо, уништен од федералне власти која је погромима, блокадама и глађу нашла пут до победе.¹⁴ Религиозни анимозитети само су порасли из те трагичне епизоде нигеријске историје. Неспремност целокупног друштва да учини одређене напоре на превазилажењу верских нетрпељивости, уз већ постојеће и никад превазиђене социо-економске и политичке проблеме, продубила је друштвене пукотине и узроковала екстремистичке и насилне побуне. Вероватно најеклатантнији пример тог процеса јесте терористичка организација Боко харам, која својим деловањем наноси штету и хришћанима и муслиманима, али и онемогућава настојања да се повећањем степена толеранције успостави свеукупни друштвени систем који би се превасходно заснивао на миру.

---

¹¹ Jegede Paul, Implications of religious conflicts on peace, national security and development in Nigeria, *Ilorin Journal of Religious Studies*, vol. 9, no 1, 2012, p. 58.

¹² Jegede Paul, *op. cit.* 2012, p. 58.

¹³ Kemal Ozden and Baba Osumane, Historical Background of Ethno-Religious Conflicts in Nigeria, *International Journal of Social Sciences*, vol. 4, no 19, 2020, p. 186.

¹⁴ Ochonu Moses, *Colonialism by Proxy: Hausa Imperial Agents and Middle Belt Consciousness in Nigeria*, Indiana University Press, Bloomington, 2014, p. 273.

Идентификација метода и техника манипулације верским осећањима

У дугој историји наука које су се бавиле темом манипулације, првенствено психологије, понуђено је неколико свеобухватних и сврсисходних дефиниција овог појма које на адекватан начин указују на елементе који чине овај процес и на његово препознавање.¹⁵ Такође, током тог периода идентификовано је прегршт метода и техника којима се субјекти манипулације, односно манипулатори, служе. Већина њих су универзалног карактера и могу се применити у различитим областима живота у којима се манипулација спроводи. Међутим, када је реч о теми овог рада, односно манипулацији верским осећањима како би се постигао одређени циљ који је у интересу манипулатора, а на примеру друштвених сукоба у Нигерији, идентификоваћемо неколико најочљивих и по интензитету и последицама сукоба до којих доводе свакако и најзначајнијих. Ипак, пре њихове дескрипције неопходно је дефинисати и сам појам манипулације. Једну од најпрецизнијих и најефикаснијих дефиниција овог појма дао је филозоф и социолог Ђуро Шушњић, који наводи: *„манипулација се може одредити као смишљен, системски и контролисан поступак или скуп поступака помоћу којих манипулатор, користећи симболичка средства, у за њега погодним психосоцијалним условима, одашиље у масу, преко средства комуникације, одређене поруке, с намером да утиче на уверења, ставове и понашање великог броја људи, тако да би се они, у стварима о којима не постоји општа сагласност, а за које су животни заинтересовани, усмерили према убеђењу, ставовима и вредностима манипулатора, а да тога нису ни свесни“*.¹⁶ Имајући у виду све наведене елементе дефиниције овог појма, у наставку текста биће указано на методе и технике посредством којих се врши индивидуална и системска манипулација верника.

Индоктринација „новог“ верског концепта у чијој је основи прикривен политички мотив

Упркос свим очекивањима, након спроведеног процеса демократизације и избора нове власти 1999. године, Нигерија је кренула путем екстремистичких сукоба који је, за сада, једино довео до енормног броја погинулих становника. Ипак, избор хришћанске власти са југа ове земље представљао је непремостиву препеку ка националној стабилности и миру, с којом се муслиманско становништво никако није могло помирити. Да ће доћи до ескалације као последице

¹⁵ Ерих Фром, Психоанализа и религија, Октоић-Јасен, Подгорица, 2002.

¹⁶ Ђуро Шушњић, Рибари људских душа: идеја манипулације и манипулација идејама, Чигоја штампа, Београд, 2011, стр. 42.

неприхватања такве ситуације први је навести дугогодишњи муслимански имам Мухамед Јусуф, који је 2001. године основао верски покрет под називом Боко харам. Заправо, Јусуф, који је имао одређене контакте са сличним муслиманским покретима широм света, као и снажну подршку иранске обавештајне заједнице у периоду након иранске револуције, био је и дугогодишњи противник система вредности и образовања који је у Нигерији практикован, а који је усклађен са западним концептом.¹⁷ Под образложењем да нове генерације муслимана треба да буду изложене образовању које ће их у највећој могућој мери приближити шеријатском праву, он је основао нови концепт који је подразумевао едукацију заинтересованог становништва у џамијама и посебним школама предвиђеним за ову активност. Алтернативни модел образовања, који није представљао ништа друго до процес индоктринације новог верског концепта, како ће се касније испоставити, био је само вешто прикривени регрутни центар за нове војнике религиозности.

У годинама које су уследиле организација је наставила да јача и у логистичком и у бројчаном смислу, а када су успели да спроведу обуку својих масовних трупа било је само питање времена када ће доћи до радикализације њихових акција. До ње је дошло 2009. године, када је Боко харам спровео низ терористичких аката који су имали за циљ застрашивање хришћанског становништва како би се повиновали захтевима да прихвате калифат (облик владавине у којем је врховни владар законити наследник Мухамеда), као једини легитимни облик владавине.¹⁸ У акцијама које су том приликом предузеле званичне власти државе, као одговор на претходно насиље, убијен је и оснивач Боко харама Мухамед Јусуф, а покрет је преузео његов следбеник Абубакар Шекау. Постоје мишљења да је радикализацију организације Боко харам наручила власт те државе како би се ставила у улогу бораца против тероризма и како би могла да због настале ванредне ситуације прогласи полицијски час, који је, како верује Перузе де Монкрос, имао за циљ да спречи опозицију да спроведе своју политичку кампању.¹⁹ С обзиром на политичку позадину оснивања, постојања и развоја сада већ терористичке организације Боко харам овакви наводи не изненађују, већ само додатно потврђују хипотезу о спрези политичких организација и њихових циљева са милитантним организацијама основаних наводно из верских мотива.

Нови вођа је успео да Боко харам и његове следбенике приближи коначном циљу тако што је, 2014. године, у оним подручјима у којима је ова терористичка

---

¹⁷ Jacob Zenn, *The Islamic Movement and Iranian Intelligence Activities in Nigeria*, Combating terrorism Center, vol. 6, no 1, 2013, p. 7.

¹⁸ Haldum Canci and Opeyemi Adedoyin Odukoya, *Ethnic and religious crises in Nigeria*. African Journal on Conflict Resolution, vol. 16, no 1, 2016, p. 14.

¹⁹ Marc - Antoine Perouse de Montclos, „Boko Haram and politics: From insurgency to terrorism“, in: Marc - Antoine Perouse de Montclos (Eds.), *Boko Haram: Islamism, politics, security and the state in Nigeria*, African Studies Centre, Lieden, 2014, p. 143.

организација имала контролу прогласио калифат. Међутим, такво стање се није дуго одржало, с обзиром на то да је као одговор на то уследила здружена реакција заједничких снага Нигерије, Нигера, Чада, Камеруна и Бенина, односно новоосноване коалиције са циљем да се супротстави екстремистичким нападима који су постали неиздрживи. Иако је у једном тренутку Боко харам био потиснут, односно приморан на повлачење у шуме планинских венаца на истоку Нигерије, опште је мишљење да је реч о привременом повлачењу како би се ове јединице прегруписале и направиле нову стратегију за остваривање сопственог циља, односно док не дође време да се верска убеђења ставе у службу политике и политичких циљева. То је, бар када је реч о овом покрету, потврдила и Централна обавештајна агенција САД, која процењује да организацију Боко Харам чини око 9 хиљада ратоборних појединаца, сврстаних у савремене ћелије за регрутацију и обуку постојећих и нових регрута.²⁰ Додатни проблем, како се наводи у извештају ЦИА, јесте што ова организација стално расте, јер ужива одређено поверење међу радикалним исламистима и онима који верују у супремацију ислама у односу на друге религије. Дакле, важно је констатовати да је индоктринација „новог“ верског концепта легитимни метод манипулације верника, који се учењем које им је самим рођењем одређено, заправо мобилишу како би били искоришћени за постизање другог, вишег циља, углавном политичке природе, за који, по правилу, уопште нису ни свесни да се налази у позадини таквог учења. Конкретно, из анализе овако спроведеног процеса у Нигерији, може се закључити да је манипулација урађена следећим редоследом: 1) муслимански имам са јаким обавештајним контактима оснива верски покрет са намером да промени систем едукације нових нараштаја, тако што им уместо тзв. западног модела нуди алтернативни концепт који ставља Куран на прво место; 2) својом харизматичном и ауторитативном појавом стиче поверење великог броја становника који почињу масовно да уписују своју децу у ове школе; 3) вођа користи позицију поверења коју ужива међу члановима и симпатизерима покрета и својим манипулативним способностима индоктринира идеју о „новом“ верском концепту, који нема алтернативу; 4) масовно поверење које ужива користи да успостави везу са политичким ауторитетима како би остварили сарадњу која подразумева обострану корист; 5) верски покрет, који се с ове тачке гледишта може окарактерисати и као деструктивна верска секта, ставља се у службу политике и политичких циљева, а следбеници који су приступили покрету из својих верских уверења постају робови политичких игара а да тога нису ни свесни; 6) превасходни циљ основаног покрета бива заборављен, сви чланови организације која доживљава трансформацију у терористичку ћелију несвесно напуштају пут мира на који их верска уверења позивају и, мотивисани мржњом, започињу индивидуалне и групне ратове против „непријатеља“ вере; 7) политички ауторитети остварују своје циљеве (односе победу на изборима),

²⁰ Judd Devermont, *The US Intelligence Community's Biases During the Nigerian Civil War*, *African Affairs*, vol. 16, no 3, 2017, p. 711.

а чланови верског покрета, основаног наводно са идејом да шири утицај ислама, бивају убијени (као Мухамед Јусуф), прогнани или лишени слободе; 8) након што је политички циљ остварен оружане снаге државе преузимају акцију против организације ове врсте, малобројни преостали саборци се за кратко време повлаче, а етаблиране или нове политичке структуре поново регрутују одређену личност да добије поверење нових регрута и цео процес поново почиње испочетка.²¹

Инфилтрација страних обавештајних служби у домицилне верске заједнице ради постизања спољнополитичких интереса сопствене државе

Употреба обавештајних структура ради промоције и афирмације одређених спољнополитичких интереса није тековина XXI века, већ постоји колико и обавештајне заједнице. На том путу развоја обавештајних метода за продор у војне, безбедносне, политичке, економске или привредне структуре неке друге државе могле су се уочити различите методе које су, такође, доводиле и до различитих резултата. Међу теоретичарима наука безбедности, односно ауторима који су се бавили, или се баве обавештајном и контраобавештајном теоријом, постоји сагласност да су пионири употребе обавештајне заједнице у сврху спољнополитичких интереса Сједињене Америчке Државе. Присуство обавештајних структура ове земље није изостало ни на територији Нигерије, а поједини аутори, као што је Џуд Девермонт (*Judd Devermont*), бивши обавештајни оперативац САД у Африци, а данас директор у Одељењу за Африку при Центру за стратегијске и међународне студије, сматрају да је обавештајна заједница САД имала своју карактеристичну улогу и у нигеријском грађанском рату (*Biafran War*), који се одиграо с краја шездесетих година прошлог века.²² Међутим, од тада до данас дошло је до одређеног прогреса на том пољу, а с обзиром на то да су свој интерес, како политички тако и економски, препознале и друге велике силе, може се рећи да је Нигерија данас право место сусрета обавештајних заједница из различитих делова света, међу којима доминирају оне које долазе из САД, Русије, Кине и Ирана.

Премда је нејасно колико су све ове обавештајне заједнице инволвиране у политичке и друге структуре Нигерије, њихови мотиви за такво деловање су јасни и усклађени са спољнополитичким стратегијама ових држава и њиховом тежњом за глобалном доминацијом. Тако Русија, делом преко својих званичних војних канала, делом посредством обавештајне заједнице, доставља војну

---

²¹ Важно је напоменути да у неким случајевима у овој фази може доћи до потпуног уништења или гашења таквог покрета, што неће спречити носиоце политичке манипулације да формирају други покрет, користећи се истим методама и с истим циљем.

²² Judd Devermont, op. cit. 2017, p. 708.

опрему и наоружање које би власти Нигерије требало да користе у борби против тероризма оличеног у покрету Бoko харам.²³ С друге стране, обавештајне структуре Народне Републике Кине своје присуство у овој афричкој регији усклађују са економским интересом своје државе који је, вероватно, и највећи мотив њене спољнополитичке оријентације.²⁴ У складу с тим, обавештајна заједница Кине усмерена је ка осигурању рута којима се обавља експлоатација природних ресурса. Куриозитет јесте да је углавном реч о кобалту и литијуму, односно материјалима који су неопходни у производњи савремених информационих технологија, што за сада представља једино поље на којем се Кина такмичи на глобалном нивоу.

Иако је обавештајна агенција САД, с ове тачке гледишта, релативно касно дошла до података који би јој помогли да спречи грађански рат у Нигерији шездесетих година, само упознавање са ситуацијом и стањем на терену омогућили су да у каснијем извештају она предвиди будуће правце развоја и препозна претње по националну безбедност у будућности. У том смислу, ЦИА је непосредно након завршетка овог рата известила да ће у периоду који следи доћи до појачаних активности обавештајних структура на овој територији, да ће многе од тих структура користити верске заједнице како би спроводили своје циљеве и да у таквој ситуацији постоји опасност од формирања масовних верских покрета (секти) које ће, посредством манипулација и насиља, настојати да наметну своје идеје.²⁵ Након свега неколико година од овог извештаја, када је дошло до Иранске револуције, рапидно је почео да јача муслимански лоби у Нигерији. Охрабрени новом надом коју је Иранска револуција донела, муслиманско становништво је почело да се организује и да се групише како би пропагирало унапред замишљену идеју о неприкосновености ислама. У томе су имали и снажну подршку иранске обавештајне заједнице, која је помогла Ибрахиму Ел-Закзакију да формира „Исламски покрет у Нигерији” који и данас окупља велики број муслиманског становништва.²⁶ Ибрахим Ел-Закзаки, вођа овог покрета, завршио је све постојеће обуке за лидерство које неизбежно обухватају и манипулацију, а које су му обезбедиле иранске власти преко својих обавештајних структура. Такође, Ел-Закзаки је био близак сарадник муслиманског имама Мухамеда Јусуфа, оснивача и вође покре-

²³ Osumah Oarhe, „Responses of the Nigerian Defense and Intelligence Establishments to the Challenge of Boko Haram”, in: Ioannis Mantzikos (Ed.), *Boko Haram Anatomy of a Crisis*, International Relations, Bristol, 2013, p. 69.

²⁴ Richard Ogunleye, „Religion, Peace and Conflict: An Assessment of the Role of African Religion towards conflict management in Nigeria”, in: Jacob K. Ayatayo (eds.), *Religion and Governance in Nigeria*, Dept. of Religious Studies, Ibadan, 2012, p. 29.

²⁵ Marcin Stonawski, Michaela Potančokova, Matthew Cantele, Vegard Skirbekk, *The changing religious composition of Nigeria: causes and implications of demographic divergence*. *J. of Modern African Studies*, vol. 54, no 3, 2016, p. 19.

²⁶ Jacob Zenn, op. cit. 2013, p. 11.

та Боко харам. Као што је већ речено, овај покрет је био употребљен за постизање одређених циљева који нису били само верске већ и политичке природе, али треба напоменути да је иранска обавештајна служба настојала да формира покрет који ће бити другачији од Боко харама, како по форми, тако и по карактеру. Заправо, прави разлог јесте манипулативне природе, односно стварање алтернативне групе покрету Боко харам, којој ће се придружити мање екстремистички настројено становништво Нигерије, под изговором враћања правим вредностима и путу пророка Мухамеда. Међутим, као и у случају Боко харама, циљ оснивача покрета није био само верске природе, већ се, из анализе унутар друштвених сукоба у овој држави, може закључити да се ту крију и одређени политички интереси. Наиме, упркос географској и културној удаљености Нигерије од Ирана, не постоји регија изван Блиског истока у којој иранска идеологија има већи утицај него у северној Нигерији.²⁷ У позадини таквог односа крије се тежња Ирана да стекне што већи број савезника за коначни рат против својих вишевековних непријатеља Израела и Сједињених Америчких Држава. С друге стране, и обавештајна заједница САД, преко које званичне власти ове државе спроводе своју спољну политику, предузима одређене акције како би се супротставила све јачим и по последицама страшним сукобима унутар Нигерије. Сходно томе, може се чути како САД периодично обучавају нигеријске војнике, како би их, наводно, оспособили за борбу против тероризма, пре свега за супротстављање покрету Боко харам као групе која предводи акције ове врсте.²⁸

Дакле, обавештајне службе страних држава, у првом реду иранска обавештајна заједница, препознале су верску поларизацију, која је главна одлика нигеријског друштва, као рањивост система, па то покушавају да претворе у сопствену предност која би им у неком тренутку у будућности помогла да остваре одређени, углавном политички циљ. Из анализе ситуације у Нигерији може се закључити да се као метода за манипулацију верника, који би требало да, првенствено својом масовношћу, представљају главно оружје у неком наредном рату за остварење политичког циља, може користити и обавештајна заједница, односно одређена утицајна верска личност способна да својом харизмом и ауторитативним ставом окупи велики број верника, а која је и директно обучена од стране одређене обавештајне службе. Да би се манипулација ове врсте спречила неопходно је да контраобавештајне службе државе на чијој се територији она спроводи, ову методу, пре свега, препознају као облик угрожавања националног или било ког другог концепта безбедности, а затим и развију ефикасне контраобавештајне механизме за њено сузбијање.

---

²⁷ Jacob Zenn, op. cit. 2013, p. 16.

²⁸ Osumah Oarhe, „Responses of the Nigerian Defense and Intelligence Establishments to the Challenge of Boko Haram”, in: Ioannis Mantzikos (Ed.), *Boko Haram Anatomy of a Crisis*, International Relations, Bristol, 2013. p. 71.

Закључак

Уколико одређена средина или друштвена заједница, факторима као што су социо-економски индикатори, хетерогена етничка структура или изразита верска поларизација, исказује такву склоност ка друштвеним сукобима да их стратегија националне безбедности те државе препозна као главну претњу миру и стабилности, утолико је политизација верског питања опаснија по те вредности. Међутим, носиоци политичке власти и неки инострани актери који у одређеној држави виде свој геополитички, војни или економски интерес, користе ове факторе као индикаторе који их усмеравају у правцу у којем треба да изврше регрутовање и мобилизацију домицилног становништва како би створили што масовније групе које ће потом ставити у службу сопствене борбе. С обзиром на то да племенска и етничка диференцијација становништва значајно утичу на интензитет сукоба, сама природа антагонизама је изузетно комплексне природе. У таквим ситуацијама, поготово ако је реч о изванредно религиозним заједницама, манипулација верским осећањима се једноставно нуди као најефикаснији метод у остварењу коначног циља. Она се, бар када је реч о друштву у којем су верска уверења вредност важнија од живота, а контраобавештајни потенцијал државе ослабљен услед деловања поменутих фактора, манифестује на два начина. Први начин, дефинисан као индоктринација „новог“ верског концепта у чијој је основи прикривен политички мотив, испољава се тако што ауторитативни и харизматични верски вођа, са одређеним контактима у политичким структурама, формира верски покрет из наводно чисто верских разлога. Промовисањем „новог“ концепта верског учења које треба да помогне верницима да пронађу свој пут и да се врате фундаментима вере, овакав лидер стиче поверење које му омогућава да регрутује већи број верника, чиме покрет прераста у масовну заједницу спремну да свим расположивим средствима оствари циљ који се налази у позадини тог концепта, а који је, углавном, политичке природе. Други начин, дефинисан као инфилтрација страних обавештајних служби у домицилне верске заједнице ради постизања спољнополитичких интереса сопствене државе, испољава се када одређена држава (регионални или глобални лидер) посредством своје обавештајне заједнице формира верски покрет на територији државе која је предмет обавештајно-оперативног продора, а који ће деловати у правцу постизања циљева те државе.

Да би религија, схваћена као трансцедентна појава, могла да се врати својим фундаментима, неопходно је да се експлицитно дистанцира од политике и политичких процеса који се одвијају унутар одређеног друштва. Од средњовековног доба, када теолошки поглед на свет добија на свом значењу, па све до данас, корелација религије и политике, с обзиром на тоталитет њихових међусобних разлика, углавном је доводила до деструктивних последица. Имајући у виду да се, након одређеног периода кроз историју човечанства, државе са високим процентом религиозног становништва поново налазе у процесу трансформације из секуларних у клерикална друштва, перспектива могућности да

се политизација религије заустави је практично минимална. То, истовремено, недвосмислено говори да ће ово питање у будућности захтевати много више сложенијих анализа с аспекта различитих друштвених наука, а с обзиром на то да конфликтни потенцијал који религијски фундаментализам исказује може представљати највећу претњу националној безбедности, ни науке безбедности неће бити изузете од такве потребе и тих захтева.

Литература

- [1] Блез Паскал, Мисли, БИГЗ, Београд, 1991.
- [2] David McCrone, *The Sociology of Nationalism*. Routledge, London, 1998.
- [3] Драган Симеуновић, Политичко насиље, Радничка штампа, Београд, 2009.
- [4] Ђуро Шушњић, Рибари људских душа: идеја манипулације и манипулација идејама, Чигоја штампа, Београд, 2011.
- [5] Емил Диркем, Елементарни облици религијског живота, Хрватско социолошко друштво, Загреб, 2008.
- [6] Ерих Фром, Психоанализа и религија, Oktoih-Jasen, Подгорица, 2002.
- [7] Jacob Zenn, *The Islamic Movement and Iranian Intelligence Activities in Nigeria*. Combating terrorism Center, vol. 6, no 1, 2013.
- [8] Jan Willem Honing, „New Conflicts: Risks and Challenges”. -In: Heinz Gartner, Adrian Hyde-Price, Eric Reiter (eds), *Europe's New Security Challenges*, Lynne Reinner Publishers, London, 2004.
- [9] Jegede Paul, *Implications of religious conflicts on peace, national security and development in Nigeria*, Ilorin Journal of Religious Studies, vol. 9, no 1, 2012.
- [10] Judd Devermont, *The US Intelligence Community's Biasses During the Nigerian Civil War*, African Affairs, vol. 16, no 3, 2017.
- [11] Kemal Ozden and Baba Osmane, *Historical Background of Ethno-Religious Conflicts in Nigeria*. International Journal of Social Sciences, vol. 4, no 19, 2020.
- [12] Марко Крстић, Верски финансиран тероризам – религија као иницијатор насиља, Војно дело, вол. 69, бр. 5, 2017.
- [12] Marc-Antoine Perouse de Montclos, *Boko Haram and politics: From insurgency to terrorism*. In Marc-Antoine Perouse de Montclos (Eds.), *Boko Haram: Islamism, politics, security and the state in Nigeria*, African Studies Centre, Lieden, 2014.
- [13] Marcin Stonawski, Michaela Potančokova, Matthew Cantele, Vegard Skirbekk, *The changing religious composition of Nigeria: causes and implications of demographic divergence*. J. of Modern African Studies, vol. 54, no 3, 2016.
- [14] Милован Суботић, Религија и рат – повратак отписаног? Међународни проблеми, вол. 71, бр. 4, 2019.
- [15] Младен Бајагић и Срђан Милашиновић, Верски сукоби као савремена претња безбедности, Наука, безбедност, полиција, вол. 11, бр. 3, 2006.
- [16] Муамер Халиловић, Критички осврт на Диркемов редукционистички поглед на религију, Ком: часопис за религијске науке, вол. 4, бр. 2, 2015.

[17] Ochonu Moses, *Colonialism by Proxy: Hausa Imperial Agents and Middle Belt Consciousness in Nigeria*, Indiana University Press, Bloomington, 2014.

[18] Osumah Oarhe, „Responses of the Nigerian Defense and Intelligence Establishments to the Challenge of Boko Haram”, in: Ioannis Mantzikos (Ed.), *Boko Haram Anatomy of a Crisis*, International Relations, Bristol, 2013.

[19] Richard Ogunleye, „Religion, Peace and Conflict: An Assessment of the Role of African Religion towards conflict management in Nigeria”, in: Jacob K. Ayatayo (eds.), *Religion and Governance in Nigeria*, Dept. of Religious Studies, Ibadan, 2012.

[20] Haldum Canci and Opeyemi Adedoyin Odukoya, *Ethnic and religious crises in Nigeria*. African Journal on Conflict Resolution, vol. 16, no 1, 2016.

[21] Хана Арент, *Извори тоталитаризма*, Феминистичка издавачка кућа 94, Београд, 1999.

Резиме

Као преовлађујућа карактеристика једне епохе, теолошки поглед на свет је кимао флагрантну и пре свега одлучујућу улогу у изградњи средњовековне мисли о друштвеним сукобима. И данас, после много векова у којима је улога религије у друштву варирала од пресудне до маргиналне, у епохи очигледно обељеженој доминацијом информационих технологија, многа друштва користе теолошку мисао за изградњу новог система вредности. Иако две највеће светске монотеистичке религије, које су, између осталог, биле и тема овог рада, настоје да изграде систем вредности који би био заснован на темељима људских и моралних вредности, сведоци смо да су данас политизоване, у појединим случајевима чак и радикализоване, у циљу постизања различитих циљева.

Непрекидна тежња појединих чланова друштвене заједнице или иста врста тежње свих чланова светске заједнице за бољим и квалитетнијим животом и диспропорције између жеља и потреба с једне стране и реалних могућности с друге стране, увек су доводиле до отворених антагонизама, који су се некада и још увек се често завршавају сукобима различитих врста. Иако је религија, у стварности, само специфичан систем уверења која имају за циљ да верницима пруже одређену алтернативну опцију када не могу да нађу други пут, односно да кроз такав систем образује вернике и увек их усмери ка миру, ипак смо сведоци да је кроз историју, као и данас, одређена врста политизације овог питања произвела супротан ефекат. Стављање религије у центар политичких или државних збивања, односно стављање у позицију с којом се не слаже – иако је у прошлости било примера да поједине верске заједнице или њихови лидери вешто усклађују верске постулате и политичке захтеве – често би се завршавало неким врстама сукоба који би у већини случајева ескалирали у ратове. Препознајући ову врсту поларизације као адут у постизању појединих циљева, носиоци политичке власти и различите интересне структуре су развили одговарајуће методе и технике да најпре политизују питање вере, а затим да предузму

манипулативне акције у циљу стављања масовних верских група у службу остварења тих истих циљева. Различити верски покрети основани на територији Нигерије са горе наведеним мотивима – од којих су неки у међувремену прерасли у терористичке организације – руководили су се чувеном мудрошћу Сун Цуа. У том смислу, довели су своје следбенике – које су методама и техникама манипулације о којима је раније било речи, претворили у оно што Сун Цу назива „синовима“ – до тако високог нивоа заблуде да више нису у стању да разликују истину од лажи. Изражавајући спремност да жртвују чак и сопствене животе за успех „новог“ верског концепта који им је представљен, они се налазе у таквој ситуацији да неће оклевати да се упусте у сукоб, што чини безбедносну ситуацију, која је сама по себи довољно сложена, још тежом.

Кључне речи: *друштвени сукоби, верски сукоби, религија, манипулација, Нигерија*

© 2022 Аутори. Објавило *Војно дело* (<http://www.vojnodelo.mod.gov.rs>). Ово је чланак отвореног приступа и дистрибуира се у складу са лиценцом Creative Commons (<http://creativecommons.org/licenses/by/3.0/rs/>).

